

ШАНТАЛ ДЕЛСОЛ

МОНДИЈАЛИЗАЦИЈА И МЕТАМОРФОЗЕ ХУМАНИЗМА*

Да ли глобализација води ка универзалним вредностима?¹ Ако роба и добра тако лако прелазе чак и најудаљеније границе, ако се људи с лакоћом крећу и организују своје постојање у неколико географских области, шта је са културама и визијама света? Да ли нас глобализација води ка културном и духовном јединству, ка некој врсти глобализоване мисли и вере?

Свакако нећу давати прогнозе, нема говора о томе јер то превазилази моје способности. Просто ћу, колико је то могуће, описати велике савремене токове, у којима се културе сусрећу и разилазе у време глобализације. Из тога свако може извући своје закључке. Мој говор ће се састојати из два дела: крај универзализма и *различитије стврује мишљења*; тренутни *ушлицаји* Азије на Запад.

1

Визија западног света, наслеђена од јудео-хришћанства и просветитељства, два је века владала светом. Друге културе су је са жаром и неспретношћу присвајале, или су бар сањале о томе. У 19. веку, западњаци су колонизацију оправдали идеолошким аргументима: ширење просветитељства по целом свету. Можемо

* Конференција одржана у оквиру семинара Миреј Делмас-Марти (Институт Француске, 2. 12. 2019).

¹ Ове анализе делимично су развијене у мојој књизи *Сумрак универзалној* из јануара 2020. године (*Le crépuscule de l'universel*, Le Cerf, Janvier 2020), и у мом чланку „Промена цивилизацијске парадигме” („Le changement de paradigme civilisationnel”, p. 147–158, dans *Démocratie et liberté*, dir. C. Delsol et G. De Ligio, Le Cerf 2020).

рећи да је овај пројекат добро примљен до друге половине 20. века. Од почетка 21. века буде се нова непријатељства, поткрепљена аргументима.

Западни универзализам је веома стар, вероватно почиње још са старим Грцима. Он није само знак доминантне културе већ и културе која напушта модус митова да би ушла у модус истине (а истина је универзална). Тако су сва наша освајања заличила на мисије, Перикле доноси демократију подређеним градовима, хришћани воде крсташке ратове у име Истине, а савремена људска права су ново јеванђеље (Добра вест). Та порука се пронела. Након што је Петар Велики на силу позападњачио Русију, и Јапан и Турска су учинили исто. Читава два века, не само да су се све културе мање-више добровољно позападњавале већ су врло често и афирмисале наша начела и нашу терминологију. Коначно, сви режими, укључујући и оне најаутократскије, изјаснили су се као „демократски“.

Тако је било све до краја прошлог века. За једва двадесет година начин на који се дочекује западна порука се променио. И то на свим континентима: у Кини и међу неколико њених суседа, у великом делу муслиманских земаља, у Русији. Новина је у следећем: пред нама су по први пут културе које се отворено супротстављају нашем моделу, аргументовано га оспоравају и оправдавају другачији тип друштва од нашег. Другим речима, они поричу универзални карактер принципа које смо желели да донесемо свету и можда их сматрају оправдањима једне идеологије. Овај супротни став није нов по форми, али јесте по свом обиму. Он је пољубљао наше схватање универзализма, чијим се носиоцима сматрамо. Он мења и геополитичку ситуацију. Основа овог става није спорна: оно што је под знаком питања је наш индивидуализам, са свиме што он носи.

Следе нека запажања која нам омогућавају да боље разумемо ову ситуацију без преседана. Културни полови о којима је реч износе сличне аргументе за делегитимизацију Запада. Доводе у питање нас као културу еманципације и слободе, а и једни и други бране заједнице, велике и мале. Чини се да се против индивидуалистичког Запада отворио огроман холистички фронт. Ради се о ривалству између две парадигме. Западни индивидуализам, либерални и глобалистички, суочава се са неколико различитих култура које се сваки пут боре против њега у име једног облика холизма и укорениених вредности. Такође, аргументи који се износе против Запада подсећају на оне које су одувек износили противници просветитељства и западне модерности (на пример, неки кинески мислиоци данас стигматизују демократију и бране ауторитарну моћ истим оним аргументима које су у 19. веку истицали Местр или

Боналд). Поврх тога, антитеза постоји и унутар самог савременог Запада. Данас се неолиберали вољно удружују са спољним противницима (на пример, савези извесне француске деснице са Путиновом Русијом, или извесних средњоевропских земаља са Кином). Другим речима, западни универзализам налази своје противнике не само у другим културама већ и унутар себе.

Да би се разумео Путин и савремена критика Запада у Русији, мора се прочитати Зиновјев. Александар Зиновјев, велики дисидент, аутор *Зјайећих висина*, објавио је након пада Берлинског зида дело о Западу названо *Окцидентизам, есеј о тријумфу идеологије*.² Аргумент је следећи: Запад је створио богату цивилизацију, која се одликује духом рада, ризика и организације, а чији су нам резултати како економски тако и културни добро познати. То је цивилизација заснована на принципима људских права и грађанских слобода. Исто као што је руска култура заснована на духовности и патриотизму. За сада нема ништа изненађујуће у овим разликама. Међутим, западна култура има додатну карактеристику, коју друге културе немају, а која доприноси проблему: она себе сматра универзалном Културом. Она замишља да су људска права, не само њени сопствени партикуларни принципи, и као такви респектабилни већ да су то универзална начела која су потребна свим народима, чак и пре него што су упознати са њима. Овакав став је подједнако смешан као кад би се Руси хвалили универзалношћу своје духовности или империјализма. Проблем је што је ова претензија опасна. Она се користи као идеологија, што у ствари и јесте: наводно универзална визија света, која сматра да као таква има право да се свуда шири, против воље других цивилизација које теже, то је закон природе, да остану исте. Зиновјев иде још даље: он сматра да је такозвани „окцидентизам”, западна идеологија људских права, у стварности партикуларитет који је тога свестан, али се шири под маском универзалног. Другим речима, тај универзализам није ништа друго до оружје рата: западњаци намећу своју културу под изговором да је то за добробит свих људи на земљи, како се не би видело какви су заиста – појединачност која се намеће другима и настоји да их освоји свим средствима, од ратног оружја до психологије. Такозвана универзалност људских права само је једна од одлика ове психологије освајања. Многи западњаци, међутим, верују у своју идеологију до те мере да не знају да је то идеологија: они је виде као реалност. А шта је специфично за идеолога? *Верује да зна, али не зна да верује* (Ален Безансон). Зиновјевљев посао је, дакле, да демаскира. Путин користи исти принцип у својим

² Плон 1995.

говорима, само је још вулгарнији. Када је 2017. године Путин декриминализовао насиље у породици, знао је да иде против свих убеђења о људским правима, а правдао се тако што је западна људска права назвао индивидуалистичком идеологијом, подједнако штетном колико и утопијском.

У Кини, Документ бр. 9 (документ под насловом „О ситуацији у идеолошкој сфери” који је саставила кинеска влада 2012. године, а који је био тајан док га није открила новинарка дисидент Гао Ју, која је тај чин кажњена са 7 година затвора) описује идеолошку ситуацију земље угрожене од Запада: „данас је идеолошка ситуација борба”. У тексту су описани противници који, под утицајем Запада, штите „владавину права” у Кини. Ови противници, који су одлучни да избришу кинески идентитет, описани су као тројански коњ, нека врста пете колоне Запада. У једном од параграфа се каже да је „промовисање *универзалних вредности* покушај да се ослабе теоријски темељи партијске моћи”. Западне вредности „пркосе времену и простору, превазилазе нацију и класу, примењују се на цело човечанство”. Те вредности које шире дисиденти које се овде трудимо да стигматизујемо, нису опасне само због свог отвореног противљења кинеским принципима. Ти принципи нису противници као сви други. Они се постављају као универзални, и као такви, поносе се својеврсном привилегијом: да су „направљени” за све људе на земљи, и да су примењиви у свим временима и на свим просторима. Због тога глобализација неолиберализма доводи до катастрофалних криза у Латинској Америци, Русији и Источној Европи. Отуда у самој Кини, тако снажно делују дисиденти који шире идеје наводно специфичне за читаво човечанство. Стога је циљ кинеске владе да се прво бори против ове тврдње о универзалности, чиме ће се постићи да дисиденти изгледају као браниоци једне друге посебности, браниоци непријатеља. Борба је описана као „вечна, сложена и мучна”. Не само зато што је хендикеп борити се против тако привлачне личне слободе, већ, пре свега, зато што мисао која се представља као универзална поткопава своје противнике, да тако кажем, изнутра уместо да се бори лицем у лице. Она пориче сингуларност, тј. посебност култура: а управо је то оно што Кина и друге земље желе да одрже.

За Си Ђинпинга, такозвани западни универзални принципи су само изговор којим се оправдавају империјалистички ратови, попут оних у Ираку или Либији, са катастрофалним последицама.³ Јер ниједна вредност не може бити корисна за све народе.

³ Франсоа Бугон, *У мислима Си Ђинпинга*, 2017, стр. 175 (François Bougon, *Dans la tête de Xi Jinping*, Solin 2017, p. 175).

Сличне, ако не и аналогне, дискурсе нашли бисмо и код Ердогана, и код одређеног броја муслиманских владара.

Ове културе не само да истичу различите суштинске вредности код њих и код нас (духовност за Русе, домовина за Русе и Кинезе, породична солидарност за Кинезе) већ поричу да се може дефинисати скуп суштинских вредности заједничких за све људе, којима би сви тежили истим еланом. Овај борбени диференцијализам или релативизам тренутно је заступљен у дискурсу ван Запада. Налазимо га код Ли Куан Јуа, код Путина, код Си Ђинпинга, код Ердогана.

Појачавање муслиманског радикализма и радикализација многих муслиманских земаља од осамдесетих година 20. века, а посебно од почетка 21. века, побуна је против Запада, његове колонизације, хегемоније, против његових опомена, уопштено против његовог начина постојања, а вероватно и одраз потешкоћа са којима се суочавају муслиманске земље када усвајају модерне обичаје који су им истовремено и одбојни, а на којима и завиде Западу. Даријус Шајеган, на пример, тврди да је муслиманско друштво заједничко и органско, саткано од исконских веза, као и сва историјска друштва. Оно није, као западна друштва, кренуло ка друштву обликованом уговорима, где је солидарност добровољна и стечена. Само је Запад прошао кроз тај процес, процес просветитељства.

Земље, друштва или културе које данас одбацују Запад чине то да би рехабилитовале цео или део несталих холизма. Постмодерни Запад ове изазове доживљава не као различите културне изразе већ као неподударности, пошто уписује неизбежну индивидуализацију у историјски процес морализације. Тако је сукоб попримио размере својеврсног рата богова.

У свим културним регијама света ван Запада, у последња два века горуће питање је: да ли да се вестернизујемо или не? Колико? Можемо ли усвојити најбоље од Запада, а одбацити остало? Можемо ли да се модернизујемо без вестернизације? Више се не суочавамо са другим културама које траже имитацију и акултурацију. Напротив, суочавамо се са културама поносним на своје различитости, спремнијим да се ругају и дискредитују принципе и вредности које смо навикли да им дарујемо. Дуго смо веровали да доносимо универзалне принципе који ће успешно заменити древне обичаје који се изнова понављају само силом навике. Веровали смо да смо ми Нови свет, Радосна вест коју чекају сви народи, заглављени у хијерархијама и доминацијама. Али испоставило се да се нашим универзалним принципима, супротстављају други принципи, који су подједнако валидни у очима човечанства достојног тог имена.

Једна важна струја политичке мисли у Кини, распрострањена у круговима моћи, данас доводи у питање западну демократију и придружује се у том погледу старим аргументима. Синолог рођен у Канади, Данијел А. Бел⁴ залаже се за „конфучијанску традицију” којом би се реформисала западна демократија, јер пати од значаја који се придаје народном гласању. Од гласања потичу све иррационалне и променљиве одлуке, које се свеједно не поштују дугорочно. Укратко, Данијел Бел критикује демократију због тога што пречесто личи на демагогију, и даје глас некомпетентним људима који су превише одани својим појединачним интересима. Насупрот томе, слави кинески мандаринат, режим заснован на вештинама и ефикасности, поштеђен притисака који долазе одоздо, много је способнији да доноси одлуке за опште добро на дужи рок. Ово је добро аргументовано преиспитивање европске антропологије која нас је историјски довела до модерне демократије: вере у једнакост људи у погледу њиховог здравог разума, људи који су сви способни да одреде своје и опште добро. Али то је и преиспитивање нашег уверења да политика није само ствар рационалности већ, пре свега, убеђења или везаности за вредности. Средиште кинеског аргумента, као и аргумента Данијела Бела, политички је захтев за рационалношћу. Могле би се формулисати свакакве западњачке критике овог аргумента, на пример: шта је било рационалније, нацизам или Бела ружа? Да ли је избор Беле руже био питање рационалности? Али овај аргумент не важи ако је једина сврха увођење реда и правде у државу, зарад просперитета народа и поштовања традиција. Систем меритократског мандаринизма је патерналистички, у смислу да се заснива на антропологији природне неједнакости. Грађанину је потребан ред и благостање, не треба му слобода мисли или слободна убеђења. Грађани су мање способни од владара да одреде опште добро – стога они нису грађани већ поданици. Чињеница да је Кина престала да одговара на притиске Запада и да сада тврди да је демократска и да брани свој мандарински систем са поносом користећи се свим класичним аргументима политичке филозофије, знак је нове ере у којој западна хегемонија ствара прилику за сукобе идеолошке природе. Платонов став о просвећеном деспоту, који је читав 19. век на Западу заступао изванредан број конзервативних писаца, сада има свог двојника у Азији. Кинеска визија онога што називамо људским правима заснива се на холистичком типу антропологије: човек је у суштини друштвено биће, и стога су му потребна социјална права. Међутим,

⁴ На пример *Кинески модел: политичка меритократија и границе демократије*, 2015 (*The China Model: Political Meritocracy and the Limits of Democracy*, Princeton University Press, 2015).

заснива се и на антропологији марксистичког типа: нема права изван историјског контекста. Кинеска визија одбацује оно што су за нас природна права, која сматра апстракцијама.⁵ Позивајући се на Конфучија, она описује појединца који је у потпуности садржан у заједницама, првенствено у породици, спрам којих он нема индивидуално право.

Западњаци су „азијске вредности” често сматрали изговори-ма којима су аутократски азијски владари оправдавали наставак аутократије... Овај аргумент је слаб: азијски дискурс о вредности-ма има за циљ и последицу да предложи други начин разумевања права, заснован на другој антропологији, у којој је човек најпре друштвено биће па тек онда индивидуа, дефинисан својим односима, а не својом аутономијом. У Документу бр. 9, актуелне кинеске власти су од самог почетка јасно дефинисале своје идеолошке противнике: подела власти, вишепартијски систем, општи избори, независност правосуђа. Снажно се одбацује „западна идеја новинарства”, односно слобода штампе. Одбацује се оно што се назива „историјски нихилизам”, односно историјско памћење које би довело до признавања маоистичке револуције и њених масакра. Документ на снажан и узнемирујући начин описује кинеско дисидентство, које, инфилтрирано свуда, шири теорије западног порекла. Инсистира се на томе да руководиоци не смеју да допусте да прође ниједна од ових лажних идеја, које одвраћају људе од правог пута, од развоја, од њихових циљева. „Одржавање исправног политичког правца” подразумева спречавање говора и писања кроз контролу Интернета и медија, на шта се Партија обавезује, и тражи активну подршку оних којима се обраћа. Лична слобода, која доводи до слободе говора и оспоравања, до владавине права и демократије, отвара врата нередима свих врста, чак и анархији и нихилизму који су неприкладни за складан развој једног народа. Ово је прастаро кинеско уверење, стога не изненађује што се и овде појављује. Холистичка антропологија не би никако величала слободу појединца. А лична слобода нема много смисла у одсуству идеје о личности. Када су европски антимодаернисти у 19. веку напали слободе просветитељства, користили су се истим аргументима којима се Кинези одувек служе: слобода рађа неред, угрожава грађански мир, спречава велике планове. Документ 9. напада све слободе, од слободе штампе до економске слободе. У томе је срж свих преиспитивања западних принципа.

⁵ Данијел Бел и Џозеф Чан, *Пресуга о људским њравима у Кини* (Daniel Bell et Joseph Chan, *Arrêt sur les droits de l'homme en Chine*, Cairn-info, revue Raisons Politiques, 2001).

Неколико веома различитих култура/цивилизација се сада удружило у културној дебати или борби против Запада. Њихови захтеви су предмодерни. Они доводе у питање индивидуализам, било какву еманципацију, пацифизам. У овим културама данас постоји идеја да западна постмодерност ствара лажни свет, заводљив и смртоносан, у коме су појединци лишени својих суштинских корена.

Могуће је да је Запад на крају изазвао одбојност желећи да наметне модел који је толико другачији од других. Могуће је и да је толико постао екстреман да је неким постао неподношљив, поготово пошто је и у самом себи изазвао огромне побуне. Може ли једна култура укротити време када буди несавремене струје где год да прође? У сваком случају, налазимо се пред сукобом, не цивилизацијских већ антрополошких парадигми. Индивидуализам и холизам настављају да се боре један против другог. Вероватно морамо прво себе да преиспитамо.

2

За то време, на Западу, хришћанство нестаје, што, такође, доводи до промена.

Не брише се хришћанство као религија него хришћани. Брише се хришћанско друштво у коме су хришћанска антропологија и хришћански морал били уткани у наше обичаје, начин постојања, менталитет и наше законе. Ово више није случај. Наши закони и морал инспирисани су другачијим погледима на свет. Ако се постави питање попут оног о медицински потпомогнутој оплодњи или еутаназији, ми се обраћамо етичким комисијама у којима су заступљене све религије и псеудорелигије.

Хришћанство као религија наравно и даље постоји (и ту и тамо се развија), али оно више није морални учитељ нити правни инспиратор наших друштава. Дошао је крај моралној, политичкој и правној доминацији хришћанства, која је трајала петнаест векова на Западу. Морамо покушати да видимо шта значи тако дубок колапс.

Знамо колико је тешко питање обичаја у савременим западним друштвима: тамо од дебата о абортусу зависи ко је на власти. Жестина ових дебата говори о томе колики је раскол у питању. Ми делимично можемо схватити размере овог раскола уколико упоредимо наше време са петим веком наше ере, тренутком када је хришћанство успостављено. Морали које данас успостављамо (на пример развод брака уз сагласност или безусловни абортус) су они које је хришћанство у настајању забранило римском друштву

у 5. веку. Наше такозване „друштвене” борбе затварају врата хришћанству, а омогућују повратак древним облицима паганизма.

Ове промене подсећају на нешто што сеже још дубље. Предхришћански паганизам је представљао мноштво веровања која су постојала заједно у синкретистичком друштву (где су сва веровања једнака, у некој врсти скептицизма или општег агностицизма, иако овде морамо говорити са опрезом јер ово изазива контроверзу међу стручњацима). Хришћанство у настајању, од четвртог века, инаугурисало је владавину истине, дакле, искључивог веровања, и истовремено је инаугурисало и нетрпељивост према различитим веровањима и прогон (наравно, паганство је раније прогонило хришћане, али због јавног реда и одбране државе, а не као јерес). Са хришћанством, реч „аиресис”, што на грчком значи „избор”, даће „јерес”; организовани свет подлеже једној мисли⁶, а расправе су интерне, између хришћанских струја (интензивне теолошке свађе су присутне у свим друштвеним круговима, о чему сведочи, на пример, Григорије Ниски).

Савремени тренутак карактерише мање или више суптилно напуштање идеје истине, коју замењују наративи. У 4. и 5. веку, стари митови су, да тако кажем, рециклирани да би служили као истине (хришћани нису почели испочетка, није била у питању *tabula rasa* већ су трансформисали постојећа веровања). Данас се, напротив, истине хришћанства рециклирају у приче: Христов живот постаје лепа, поучна прича, као што је Толстој већ наговестио у 19. веку. Док идеја истине бледи, синкретизам се поново рађа. Вера уступа место мноштву нејасних и полиморфних веровања. Налазимо се у ситуацији духа коју је у 4. веку описао Симах, велики бранилац паганизма. По питању трансценденције или коначних циљева, он је сматрао да „не постоји јединствен пут за такву тајну” (не постоји један једини начин = не постоји ЈЕДНА истина већ неколико различитих прича које коегзистирају). Тако наше време враћа обреде који су постојали пре хришћанства. Некадашње хришћанске прославе се паганизују (Ноћ вештица). Нестају обреди признања светог (недеља). Обичаји поново постају пагански (кремација замењује сахрањивање).

Али пре свега, урушава се и вене јудео-хришћански хуманизам, који човека види као краља и центар васељене. Замењују га облици пантеизма – човек не вреди ништа више од животиња, а на крају је и сама природа света. Хуманизам се у свом вишеструком значењу своди на човекољубље, саосећање према бићу које пати,

⁶ П. Атанасијади, *Ка једној мисли*, 2018 (P. Athanassiadi, *Vers la pensée unique*, Les Belles Lettres, 2018).

што постоји у свим културама. Тако се западна култура, која се истицала по свом краљевском хуманизму (човек је краљ и чувар земље), придружила свим другим културама које су углавном политеистичке, па и пантеистичке и, наравно, филантропске.

Логично је да се након брисања хришћанства вратимо на оно што је оно поништило: предхришћанским или античким мудростима (сећамо се да је Апостол Павле из Тарса жестоко расправљао против њих). Такође, логично је да у периоду недостатка смисла западни умови са наклоношћу поздрављају значења која нуди Исток. Растућа веровања одговарају мудростима, и могу бити слична онима из прошлости Запада (стоичким) или онима која одувек постоје у Азији. Потрага за мудростима, азијским или не, почела је на Западу након револуције (подсетимо се Спора о пантеизму). Веома је жива у постмодерним друштвима. Читава једна филозофска струја промовише и слави мудрост уместо трансценденције (Пјер Адо, Андре Комт-Спонвил, Франсоа Жилијен итд.).

Хусерл је погрешно када је пре једног века написао: „Други народи постају западњачки. Ми се никада нећемо индијанизовати.”⁷ Ми смо данас, на неки начин, у процесу „индијанизације”.

Оно што друштво држи заједно је парадигма, и морална и друштвена, наслеђена из прошлости и заснована на веровањима и/или традицији. Монтеѕкје је ово назвао „општим духом” једне нације, јер је схватио у којој су мери, у сваком историјском друштву, обичаји, закони и навике међусобно кохерентни: они чине целину.⁸ То је архитектура друштвених обичаја у класичном смислу. Нове идеје могу да их загребу, доведу у питање, али да би обичаји нестали или били замењени другима, потребна је веома дуга и тешка борба. Не мењају се обичаји лако као власт, а и то се дешава веома ретко. Налазимо се у једном од таквих тренутака транзиције.

Хришћанске парадигме су трајале око петнаест векова, пошто су биле доминантне до друге половине 20. века. Од 18. века темељи ових модела почели су да се љуљају, а њихов легитимитет је напукао – прочитајте само Волтера. Револуција их је довела у питање, али није успела да их избрише. О томе сведоче многе расправе о легитимности развода, које су узбуркале деветнаести век. После Другог светског рата, у суштини од педесетих и шездесетих година 20. века, хришћански принципи су се урушили један за другим, било да се ради о унутрашњем достојанству ембриона, абортусу или светости брака. Сви друштвени закони који су донети у свим

⁷ *Криза европског човечанства и филозофије*, 1992, стр. 56 (*La crise de l'humanité européenne et la philosophie*, Hatier 1992, p. 56).

⁸ *Дух закона*, XIX, 4.

западним земљама од краја 20. века одражавају радикалну промену парадигме, крај хришћанског модела и његову замену нечим другим, што ће морати да се дефинише. Ради се заиста о расколу наше епохе. То је врхунац дугог путовања које је почело у 18. веку и имало за циљ да се ослободи хришћанства као носиоца парадигме. Ако под парадигмом подразумевамо архитектуру међусобно кохерентних принципа, који управљају моралом и обичајима једне цивилизације – онда је западна цивилизација у процесу преласка из једне у другу парадигму, уз помоћ постмодерне демократије.

Верујем да овај цивилизацијски раскол игра значајну улогу у политичким немирима и доласку такозваних „популистичких” влада које не знамо баш како да квалификујемо. Социолог Томас Франк је показао (*Защито сиромашни љасају за десницу*, 2013) да Трампови бирачи морална питања стављају испред својих економских интереса. А знамо колику тежину има питање абортуса за америчке гласаче. Природно је да у време тако дубоког раскола настаје струја мисли која жели да сачува стари поредак ствари.

Закључак

Ако покушам да сумирам оно што је управо речено: главни тренд који данас можемо запазити, са културолошке тачке гледишта, јесте пропаст западњачке визије света, због претензија ка универзализму које су и у основи просветитељства и које су послужиле као изговор за колонизацију. Нема сумње да ће од сада идеје просветитељства, које очигледно не желимо да напустимо, сијати само за нас. Хоће ли бити унакажене до те мере да постану препознатљиве? Овај колапс западњачке снаге или таштине још је гори због тога што је и вековно хришћанство, које је чинило њен првобитни стуб, такође, у својеврсној агонији.

Оно што је сасвим извесно јесте да ће свака култура на свету повратити своју независност, мада ће свакако задржати и понешто што је попримила од Запада током периода његове доминације. Било да се ради о исламском традиционализму, кинеској контроли наслеђеној од кинеске филозофије легализма, или о руском и пансловенском преиспитивању људских права, све је то тријумф културних посебности. С друге стране је поражени Запад који је сведен на себе. Сада обезглављен, без хришћанског хуманизма који му је служио као костур, Запад користи људска права да би пропагирао свој осветнички и агресивни хуманитаризам.

Да не бисмо остали на пуком посматрању, било би занимљиво извући неке поуке из ове трагичне и раскошне авантуре. Понудила бих неколико смерница.

Желели смо (ми западњаци) да еманципујемо целу планету успостављањем индивидуализма који се супротстављао свим врстама припадности. Овај процес схваћен је као напредак Добра, као морални процес који је требало да културно уједини читаву планету. Глобализација би се састојала у пожуривању „заосталих” култура, које су, како то каже Даријус Шајеган, „позване” да се што пре придруже „напредним” културама. То је покушано силом у време колонизације, а у 20. веку позив који је упућен испуњен је иронијом и презиром. Прогутали смо друге културе, али их нисмо сварили. У ствари, оне су нас испљунуле.

Оног тренутка када је универзализам људских права престао да види себе као обећање и видео себе као програм, почело је његово одбацивање.

(Предавање одржано у Матици српској, 29. марта 2023)

Превела с француског
Тамара Вережан